

Expresivitatea limbajului laic cu referire la termenii din domeniul religios

Elena-Laura BOLOTĂ

Most of the times, we see that in everyday language, we use phrases and locutions spontaneously, which give a certain beauty of the communication. Since the origin of the Romanian people is closely related to Christianity, the religious terminology inevitably has an important place among the speakers. The most frequently used expressions are those in which occur the words angel, devil, God, priest, cross, God, church, holy, Easter, and not only.

For example, „to use here is the priest here is not” means to always change your decision. Also, „to ring the bells for someone” means to court a woman or „to stand as a gypsy charity” is to stand for nothing, „to fall somewhere the snuff of the lamp” means to stay too long in one place, „to get where the devil broke his veldschoon” means to go far, „to lose someone’s paschals” means to miscalculate, etc. In all these expressions appear terms used in the church. Noticing the multitude of expressions, we can explain, more or less, their appearance and how were formed.

Omului, în genere, îi este specifică maniera de a memora unele fraze sau îmbinări de cuvinte pe care le-a auzit și care i s-au părut interesante, folosindu-le și el în cazuri similare sau atunci când contextul îi permite, acestea numindu-se *unități frazeologice*. Locuțiunile și expresiile constituie principalele categorii de unități frazeologice utilizate de marea masă a vorbitorilor.

Practic, fiecare nou context așează expresia sau locuțiunea într-un alt orizont semantic, ele fiind utilizate în cele mai variate situații. Am putea spune că expresiile și locuțiunile sînt inepuizabilul depozit de expresivitate a unei limbi, măsura vie a geniului plastic al acestuia. Unii cercetători români nu sînt preocupați să deosebească expresiile (care se consideră că ar trebui să aibă o încărcătură afectivă mai pronunțată), de locuțiuni(adică grupuri de cuvinte cu înțeles unitar), iar alții consideră cei doi termeni sinonimi: „grupurile de cuvinte care, fără a fi propoziții, au înțeles de adjectiv se numesc locuțiuni(adică expresii) adjectivale” (Coteanu, 1997: 99).

În aceeași lucrare există chiar un paragraf intitulat: „Expresii (locuțiuni) echivalente cu adverbul” (Coteanu, 1997: 255), ceea ce înseamnă că autorul pune, în mod conștient, semnul egalității între cele două tipuri de „frazeologisme”. Deși o deosebire clară s-ar putea face între locuțiuni și expresii, interesul nostru nu este de

a le diferenția în mod tranșant, ci de a le privi în înțelesul lor de unități frazeologice care dau expresivitate deosebită limbajului oral dar și al celui scris.

De cele mai multe ori observăm că în limbajul curent folosim cuvinte și fraze stereotipe, apelînd la memoria involuntară, fraze și cuvinte ce sînt înțelese și de receptori tocmai datorită unei experiențe comune. Poate că de aceea, cei mai mulți care apelează la ele au o vîrstă oarecum înaintată, pentru că ele se întipăresc treptat, cu trecerea timpului, încît un copil nu va avea același „joc de cuvinte” ca un matur. O aluzie ce se dorește a fi făcută persoanelor vizate va fi „gustată” doar de cei ce înțeleg adevăratul sens al ei. Datorită faptului că originea poporul român este strîns legată de creștinism, inevitabil terminologia religioasă ocupă un loc important în rîndul vorbitorilor. Expresiile cele mai frecvente sînt cele în care apar termenii *înger*, *drac*, *Dumnezeu*, *popă*, *cruce*, *Domnul*, *Biserica*, *sfinți*, *Paște*, dar nu numai.

Avem, astfel, o serie de termeni precum *mironosiță*, *popă*, *Sf. Filofteia* în exemple de genul: „*Face pe mironosiță*”, „*stă ca Sf. Filofteia*”, „*a venit popă*”, care au preluat sensul peiorativ, deși înainte nu se întîmpla acest lucru. Termenul biblic *mironosiță* desemna femeile evlavioase care au dobîndit acest nume pentru că au venit la mormîntul lui Iisus aducînd miresme și miruri pentru a-i unge trupul după obicei, așa că e greu de crezut de ce a căzut în desuetudine. De asemenea, *popă* era termenul uzual în secolul al XVII-lea, iar în Ardeal se folosește frecvent și încît nu reprezintă o jignire.

De legătura permanentă a omului cu Dumnezeu, și implicit cu termenii religioși, se justifică invocarea divinității în cele mai diverse ocazii. După botez, după încheierea ritualului religios, cînd nașii devin oficial părinți spirituali ai nou botezatului, încredințează părinților trupești pe noul creștin rostind cunoscutele cuvinte: „*De la noi fin, de la Dumnezeu creștin*”, tradiție ce nu se regăsește în cultul creștin, ci este o manifestare a tradiției populare laice. Dacă se uită cumva aceste vorbe, se va găsi mereu cineva mai în vîrstă să le amintească, în special nașilor tineri, tradiția bine înrădăcinată în cultura populară. Erorile nu se admit, vorbele avînd un rol important. Prin rostirea lor, se face automat trecerea de la rolul de părinți spirituali cu drepturi depline ale nașilor la cel de simpli nași, lucru pe care îl subliniază și darea colacilor de părinți pentru răscumpărarea propriului copil, ce se face la vîrsta de un an a prucului, și aceasta mai ales că în biserică se menționează atît de pregnant sintagma de „părinți spirituali”, provocînd o oarecare derută și chiar teamă de a nu fi pierduți definitiv proprii copii. Aceste completări ale cultului ortodox în special prin așa numitele „obiecuiuri băbești”, nu se par nimănui neobișnute. La fel ca și îmbăierea pruncului sau așa numita scoatere din mir ce nu are nici o valoare liturgică, vorbele rostite de nași devin la fel de importante ca și botezul însuși.

Nici nunta nu a fost uitată, vorbele pe care le rostește nașul atunci cînd închină „*De la noi mai puțin, de la Dumnezeu mai mult*”, sînt oarecum premonitorii sau au rolul de a da cuplului nou format imboldul de a începe în toate cu numele lui Dumnezeu și prin aceasta se invocă prezența divinității în noua familie. Ținînd

cont că nașii devin exemple demne de urmat pentru fin ,vorbele nașului trebuie să-i însoțească în orice clipă.

La noi, termenii religioși sînt prezenți în toate ocaziile vieții, lucru care se datorează creștinismului timpuriu al poporului român. Formarea sa odată cu pătrunderea creștinismului va fi întotdeauna vizibilă în comportamentul și limbajul românilor în ciuda noilor tendințe de secularizare.

Vorbele acestea sînt mai accentuate în mediul rural, deși se consideră că oamenii culți ai societății, capabili de a rosti fraze meșteșugite sînt intelectualii, în special orășenii. Dar exemplul cel mai concludent că lucrurile nu stau chiar așa e acela al marelui scriitor Ion Creangă ridicat din rîndul țărănilor, opera sa distingîndu-se tocmai prin expresiile și limbajul aluziv folosit într-o zonă rurală. Am putea considera că acel „*Dumnezeu să-l ierte*” pe care toți enoriașii îl folosesc este echivalentul lui „*Dumnezeu să-l iepure*”, expresie folosită de marele povestitor Ion Creangă în operele sale, binențeles cu tentă umoristică.

Vedem așadar că termenii religioși nu sînt doar expresia unei evlavii fără marginii a românilor ci și prilej pentru unii „*de a lua numele Domnului in deșert*”, dacă vrem să folosim tot un citat biblic. Cum peste tot sînt oameni care consideră credința un mijloc de manipulare a maselor, termenii folosiți în biserică devin prilej pentru a ironiza pe evlavioșii satului dar și cele sfinte. Preotul va deveni principalul vizat, defectele sale luînd proporții în ochii celorlalți mai ales că el ar trebui să fie etalonul satului. Nu de puține ori auzim formulări precum „*are o burtă de popă*” sau „*calcă a popă*” echivalent cu ‘om care inspiră încredere, care va deveni cineva în viață’ (ținînd cont de locul privilegiat al acestuia în comunitate). Așadar, observăm că lăcomia pîntecelui și mîndria sînt cele mai vizate de ceilalți, deși tot oamenii din jur contribuie la apariția „burții”, luată în derîdere, prin acele praznice la care preotul participă, căci dacă ar lipsi, ar reprezenta o jignire adusă tuturor. De aici și expresia destul de exagerată: „*mănîncă și de pe viu și de pe mort*”, cu referire tocmai la prezența sa în cadrul fiecărui eveniment important din viața omului justificînd și formula „*calcă a popă*”.

Greșeala făcută de un preot este cu mult mai condamnabilă în ochii comunității decît cea a unui om de rînd, de aici expresiile: „*a-i merge buhul¹ ca de popă tuns*”, „*a se păzi ca de popă tuns*” sau „*a se păzi ca de popă tuns*”. Aparent o vorbă fără semnificație pentru zilele noastre, dar cu valoare în secolele anterioare, se dovedește a fi o expresie destul de veche, folosită sporadic în unele sate. Dacă ne gîndim că marele scriitor Ion Creangă, care a fost diacon, a avut de suferit de pe urma comportamentului său inadecvat statutului de preot, printre care și tunderea sa, vom înțelege mai bine purtarea exemplară pe care trebuiau să o aibă preoții din vremea respectivă, încît simplul tuns reprezenta o gravă eroare. G. Călinescu povestește amănunțit momentul tunderii lui Creangă: „Creangă se hotărî să facă un gest mare, nemaiauzit, cu mult asupra tragerii cu pușca. Merse la bărbier și-și tunse pletele. Desigur că vanitățile încercate de el cînd lumea se holbă la vederea unui

¹ *Buhul* = a ajunge să fie foarte cunoscut (pentru faptele sale, de obicei reprobabile).

popă tuns fură de esență rară.[...]. Creangă mersese la teatru într-o vreme când lucrul acesta era reprobabil, Creangă, nevinovat sau nu, fusese părăsit de nevastă, Creangă trăsesse cu pușca în ciori, Creangă își tăiasse pletele spre veselie oamenilor. Iată câteva fapte care, atunci când nu se știe că diaconul va deveni marele Creangă, pot să dea oricui impresia că avem de a face cu un discreierat” (Călinescu, 1987: 89-90).

Aceeași întâmplare este relatată și în ziarul „Flacăra”, anul IV, nr. 9-10, 20 decembrie 1914, când sînt relatate chiar cuvintele lui Creangă la intrarea în frizerie: „*Tunde și rade mări băietele, să și se ducă și ție în țîrg buhu...că ai tuns un popă*”². Pentru zilele noastre, când există preoți chiar și fără barbă care nu sînt priviți de credincioși în mod suspect, acest așa-zis „păcat” ar putea părea o exagerare. Expresia ar fi justificabilă astăzi doar în rîndul monahilor, schimbîndu-i-se forma în: „*i s-a dus vorba ca de calugăr tuns*”.

Înmormîntarea prezintă și ea un prilej pentru a se folosi termenul *popă*: „*îi cîntă popa la cap*” sau „*a dat pielea popii*”, „*i-a cîntat popa aghiosul*”, „*a dat ortul popii*”³ toate însemnînd ‘treccrea în lumea de dincolo a creștinilor’ dar și o oarecare revoltă a familiei față de cel care le ia ființa cea mai dragă de lîngă ei.

Un om care „*umblă cu uitate popa, nu e popa*”, care înseamnă ‘un om mincinos’, este un proverb apărut datorită rolului major pe care îl are preotul la sărbătorile satului și la ritualurile care se săvîrșesc, el fiind mereu așteptat, sosirea sa fiind urmărită de un membru al familiei ce dă de știre apropierea acestuia.

Personajele din biblie ocupă și ele un loc important în limbajul acesta înțesat de cuvinte din domeniul religios: „*a trăi ca în sînul lui Avram*” ‘a trăi bine’ de la *Adam și Eva*’ ‘de la începutul începutului’ sau „*e un Iuda Iscarioteanu*”, adică ‘este un trădător’ „*e Toma Necrediciosul*”, „*are pe Scaraoschi într-însul*”, „*e de pe vremea lui tata Noe*”⁴, adică ‘este foarte vechi’, „*e neam după Adam*”, adică ‘este o rudă îndepărtată’, „*de cînd cu moș Adam*”, adică ‘din timpuri îndepărtate’. Toate presupun cunoașterea celor mai importante personaje biblice și reținerea trăsăturilor caracteristice fiecăruia în parte.

Creștinii, deși țin rînduiala bisericii, nu înseamnă că o consideră una ușoară, mai ales cînd ne referim la postul de 40 de zile a Sfințelor Paști, dar și cele de miercuri și vineri din cursul săptămîinii, cînd, în special la munca cîmpului, e mai greu de procurat hrană care „să țină de saț” și care să dea putere de muncă. Dificultatea aceasta o regăsim în expresia „*lungă ca o zi de post*”. Există și o expresie mai puțin cunoscută care desemnează mîncarea de post, și anume „*mîncare de popă*”.

Mulți termeni sînt folosiți cu sens lor conotativ: „*s-a spovedit înregului sat de ceea ce se petrece în casa sa*”, adică ‘a povestit tuturor’, „*a mîncat de dulce*”, adică

² *Anecdote cu și despre Creangă*, cu un cuvînt înainte de Daniel Corbu, Editura Princeps Edit, Iași, 2006, p. 40.

³ În dicționar, termenul *ort* reprezintă monedă măruntă, egală cu un sfert de leu vechi cu circulație și în Țara Moldovei; taxă specială stabilită de staroste pentru vînzarea vinului.

⁴ *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Editura Mydo Center, Iași, 1997, p. 174.

‘de fruct’, „*a mânca de sec*” înseamnă ‘a mânca de post’⁵, „*și-a dat sufletul pînă a ajuns*”, adică ‘a obosit’, „*nu e ușă de Biserică*”, adică ‘nu este cinstit’, „*l-a apucat pe Dumnezeu de picior*”, adică ‘este norocos’, „*e un om pînea lui Dumnezeu*”, adică ‘este om bun’, „*a ține predică*”, adică ‘a cicăli’, „*a călcat pravila*”, adică ‘a păcătuit’, „*a trage clopotele*”, adică ‘a face curte unei femei’⁶, „*îl scot pe Sf. Nicolae*”, adică ‘bățul’, „*a dat vama*”, adică ‘a plătit’ (avînd echivalență în concepția creștină despre vămile văzduhului ș.a.). Este bine știută această manieră de a folosi termenii cu sens figurat pentru a fi mai plastici, mai ales că biserica - în mediul rural - este strîns legată de orice activitate săvîrșită în comunitate.

Tot de rînduiala bisericii ține și datul de pomană pentru morți, mai ales la slujba specială pentru aceștia ce se ține în zi de sîmbătă, sîmbăta fiind cunoscută astfel, ca zi dedicată morților. Mai ales că după moartea cuiva, familia are grijă să dea în fiecare sîmbătă de pomană timp de patruzeci de zile. De aici expresia „*a-i purta sîmbetele*” înseamnă ‘a dori răul cuiva, a urmări cu tenacitate și dușmănie pe cineva’. Termenul *sîmbătă* e folosit și în expresia „*s-a dus pe apa sîmbetei*”, adică ‘nu mai poate fi recuperat’ și care face trimitere la blajini, acele ființe blînde și evlavioase care trăiesc departe de lume, pe apa Sîmbetei⁷ la hotarul dintre lumea de aici și lumea de dincolo, fiind reprezentări ale moșilor și strămoșilor. Ion Ghinoiu face o descriere mai amănunțită a acestora, caracterizîndu-i ca fiind credincioși și care duc o viață austeră, cu posturi severe. „Fiind oameni simpli, nu știu să calculeze sărbătorile, în special Paștele, pe care îl sărbătoresc cu o întîrziere de opt sau mai multe zile, cînd văd că sosesc pe Apa Sîmbetei cojile de ou roșu, aruncate special de gospodine pe apa curgătoare în vinerea sau Săptămîna patimilor. Cînd văd cojile de ou în țara lor îndepărtată, noi și ei sărbătorim Paștele Blajinilor, zi de pomenire a morților” (Ghinoiu, 2008: 33).

Nici formulele preluate din biblie nu sînt neglijate: „*Cine are urechi de auzit să audă*”, „*cine nu a greșit să dea primul cu piatra*”, „*deșertăciunea deșertăciunilor, toate sînt deșertăciune*”, „*nu dați mărgăritare porcilor*”, adică ‘nu spune vorbe mari celor ce nu le înțeleg’, „*dacă dragoste nu e nimic nu e*”. În cazul ultimei expresii ar trebui să ne oprim pentru a face unele lămuriri. Deși mulți o atribuie lui Marin Preda, cel care încheie romanul său *Cel mai iubit dintre pămînteni* cu vorbele „*Dacă dragoste nu e, nimic nu e*”, ele trebuie căutate cu mult timp în urmă, și anume la cap. 13 din *I Corinteni* a Sfîntului Apostol Pavel care face o adevărată pledoarie pentru ceea ce înseamnă dragostea adevărată.

Raclă, deși este un termen prea puțin utilizat în cadrul locuțiunilor și expresiilor, a dat și el unele formulări precum „*arată ca scos din raclă*”, adică ‘are înfățișarea de muribund, trist’. La fel, termenul *moaște* e folosit și el în expresii precum: „*are rude printre moaște*”, adică ‘e de neam bun’. Cu aceeași semnificație este și expresia „*are rude printre sfinți*” sau „*are rude la Ierusalim*”. Despre omul

⁵ Mai nou, „*de popă*” înseamnă tot „mîncare de post”.

⁶ *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Editura Mydo Center, Iași, 1997, p. 379.

⁷ Vezi DEX, s.v. *blajin*.

care face datori noi pentru a le plăti pe cele vechi se spune că „*dezbracă un sfânt și îmbracă pe altul*”.

Pildele din biblie devin prilej de a fi folosite în situații similare: „*du-te pe pustia neagră*”, care face trimitere la cele patruzeci de zile petrecute de Hristos în pustie (Matei 4, 2-3), „*a-l aștepta ca pe Hristos*”, făcând trimitere la citatele biblice care anunțau venirea unui Mântuitor, înseamnă ‘a aștepta pe cineva ca pe ultima salvare’, „*a trecut ca prin urechile acului*” cu trimitere la pilda despre cei bogați și împărăția veșnică (Luca 18,25), „*a mâncat din fructul oprii*”, adică ‘a păcătuit’ (cu trimitere la păcatul originar), „*nu și-a înmulțit talanții*”, adică ‘a lenevit’ (cu trimitere la pilda talanților - Matei 25, 14), „*a predica în pustie*”, adică ‘a da sfaturi cuiva care nu le ascultă’, „*a se spăla pe mâini*”⁸. Chiar și unii termeni, deloc uzuali au fost preluați pentru a prezenta o stare de fapt într-un mod cât mai plastic; „*a aduce pe cineva la prochimen*”⁹ înseamnă ‘a aduce pe calea cea bună’.

Faptul că mișcarea soarelui poate fi tălmăcită de săteni pentru a indica ora în funcție de direcția umbrei pe care o lasă un obiect care stă în picioare, a dat expresia „*a ajunge crucea în amiază*”, adică ‘momentul când soarele a ajuns în punctul cel mai înalt pe bolta cerească’. Expresia se justifică prin multitudinea troițelor și mormintelor ce au obligatoriu cruce, adică acel obiect drept ce ține locul acului de ceas în indicarea orei. Termenul *cruce* mai apare și în expresiile: „*a face cruce fără biserică*” ‘a face ceva inutil’¹⁰, „*a se face cruce și punte*”, „*a se pune cruce*” ‘a se împotrivi’, „*a pune cruce*” ‘a încheia’.

Acești termeni religioși apar mai ales în imprecății pentru că omul la mînie se descarcă prin vorbe mai mult sau mai puțin dure: „*arză-te-ar focul!*”, „*du-te pe pustia neagră!*”, „*o să te mănînce iadul!*”, „*du-te-n plata Domnului!*”, „*bată-te-ar Dumnezeu, să te bată!*”, „*Mîncă-ți-aș coliva!*” Se folosesc cele două entități, tocmai pentru că omul nu poate găsi o formulare mai dură, decît cea în care Dumnezeu sau dracul e implicat în mod direct, ca și cum prezența lor ar fi una reală.

Oamenii sînt catalogați, și ei, în funcție de personajele biblice cunoscute: *Toma necrediciosul*, *Iuda Iscarioteanul* *Sfînta Filofteia* și chiar *Dracu* sau *Scaraoschi*, precum în: „*E dracul în picioare*”. Mai ales că, duminica reprezintă pentru comunitate, momentul cînd oamenii pleacă spre casă încărcăți spiritual, în urma predicilor auzite la biserică, neexistînd o altă sursă de informare cu care să poate compara diferitele evenimente prin care trece sau persoanele cu care intră în contact, și după cum știm, analogia este modalitatea omului cea mai la îndemînă pentru raționalizare.

De la faptul că cei mai mulți dintre credincioși știu că Mîntuitorul a făcut mult mai multe minuni decît cele trecute în Noul Testament, aici fiind menționate doar

⁸Cu trimitere la vorbele lui Pilat din Pont care s-a spălat pe mâini în fața mulțimii la judecarea Mîntuitorului, zicînd: „Nevinovat sînt de singele dreptului acestuia. Voi veți vedea”.

⁹*Prochimen* ‘Verset din psalm care se cîntă înainte de citirea unui pasaj din Biblie’, vezi *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, 1997:10.

¹⁰*Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, 1997: 141.

cele mai importante, când se întâmplă ceva demn de remarcat în jurul lor, folosesc expresia „*pune în Scriptură*”¹¹ sau „*trebuie pus în Scriptură*”.

Ignatul, o zi dedicată sfântului cu același nume în care se spune că e bine să se taie porcul de Crăciun e o zi în care oamenii cred că porcul își visează sfârșitul cu o seară înainte devenind mai agitat. Acesta devine prilej pentru unii de a intui neliniștea celor din jur, teama datorată unei primejdii iminente sau unei boli necruțătoare afirmând despre aceștia „*că-și așteaptă Ignatul*”.

Totuși era firesc ca în cadrul termenilor religioși, un loc aparte să-l ocupe cuvântul *Dumnezeu*. Invocarea divinității se face în mod spontan în locul unor simple interjecții, solicitându-se totodată prezența lui Dumnezeu pentru care nimic nu este imposibil: „*Doamne, iartă-mă!*”, „*Doamne, ferește!*”, „*Dumnezeu cu mila!*”, „*Slavă Domnului!*”, „*Numai Dumnezeu mai știe!* sau chiar „*Ferit-a sfântu !*”

O formulă oarecum surprinzătoare este și „*Dumnezeu ăl din tău*”, adică ‘Dracul’. Termenul maghiar *tău* este un arhaism ce desemnează ‘prăpastie, abis, genune’ (Busuioc, 2007: 429).

Acesta își găsește justificarea în atotputernicia pe care o implică termenul *Dumnezeu*, locurile obscure fiind stăpânite în totalitate de o ființă malefică care are toată puterea în mână asemeni lui Dumnezeu, personaj identificat cu Binele, cu locurile luminoase și primitoare.

Dracul rămîne mereu un personaj nelipsit, el fiind cauza tuturor relelor: „*a nu avea nici pe dracul*”, însemnând ‘a nu fi bolnav, a nu avea betesuș’. Interesant este că „*a avea pe dracul*” înseamnă același lucru. „*A avea pe dracu-n pungă*”¹², „*și-a vîrît dracul coada*”, „*a căutat pe dracu și a dat pe tată-său*” sau „*a scăpat de dracu și a dat de tată-său*”, „*a băga în draci*,” adică „a pune pe treabă”¹³. Se observă în ultimul caz că termenul *drac* nu ia mereu tentă negativă, și nu e folosit doar la supărare ci, conștient sau nu, pentru duritatea care există în aceste consoane tari *d* și *r*, subliniind violența cu care sînt executate treburile pe care le face omul. Pentru sensul de ‘a ispiti’ avem: „*a da de dracu*”, „*a-și băga dracul coada*”, pentru ‘renunțare’: „*a da dracului*”, pentru ‘munca în zadar’: „*a da dracului tămîie*”. Comparațiile între oameni și creaturile acestea neplăcute apar datorită comportamente nedorite: „*A se ține ca dracul de călugăr*”, „*a se uita ca dracul la popă*” ‘a se uita urît la cineva’. Pentru locuitorii satului, intrarea în biserică a unei femei fără batic în cap este prilej de ocară, căci podoaba capilară poate fi motiv de ispiti a bărbaților, de aceea părul femeii este numit: „*cînepa dracului*”¹⁴. „*Tămîia dracului*” este însă o formulă mai ironică, referindu-se la tutun, asemănare provocată de fumul și mirosul puternic al celor două.

Situațiile neplăcute în care se găsește omul sînt legate de cel rău: „*A șede ca dracul pe mărăcini*”, „*a șede ca dracul în cînepă*” înseamnă ‘a fi într-o situație

¹¹Idem, p. 20.

¹² *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, 1997: 34.

¹³Idem, p. 24.

¹⁴Idem, p. 65.

neplăcută, fiind nevoit de’ „a face pe dracu-n patru”, sau „a băga în toți dracii”, doar că, uneori, „nu e dracul chiar atât de negru”.

Dimpotrivă, când omul are nevoie de ajutor sînt folosite alte unități frazeologice: „A ruga de toți Dumnezeii pe cineva” ‘a cere, a solicita ceva de la cineva’, „a se ruga de toți sfinții” ‘a apela la cei puternici’.

Pe baza unui component comun mai multe unități frazeologice intră în familii. De exemplu: „Unde popa nu toacă”, „unde și-a întărcat dracul copiii”, „la dracu-n praznic”, „unde și-a spart dracul opincile”, „unde și-a pierdut dracul potcoavele”, „unde-a pus dracul roata și mutul iapa”, înseamnă ‘un loc foarte îndepărtat’. Formulări cauzate de ideea că cele două entități nu pot fi asociate unui loc anumite de pe pămînt, iar dacă acesta ar exista, cu siguranță vorbim de un loc în care nu se poate ajunge cu ușurință.

Biserica și mănăstirea, ca locuri la care omul găsește mereu cărarea, sînt și ele utilizate. Pentru biserică avem comparația „calic ca șoarecele din biserică”, însemnînd ‘foarte sărac’ sau „nu e ușă de biserică”, cu înțelesul ‘nu e fără prihană, nu este cinstit’.

Un om dacă „a călcat pravila”, adică ‘a păcătuit’ sau „nu a stat cu priveghere”, adică ‘cu luare aminte’ „i se dă canon”, adică ‘este pedepsit’. Toate aceste locuțiuni ce ar trebui să fie folosite mai ales în mănăstiri, se regăsește și în rîndul laicilor.

Obiectele bisericești vor fi și ele vizate. Comparațiile sînt nelipsite: „fuge ca dracu de tămîie”, „fuge ca de aghiazmă”, „lung cît pomana țigănească”, cu referire la obiceiul acestora de a face un adevărat festin la praznic, „a sta ca o pomână țigănească” ‘a sta degeaba’. Toaca este cunoscută pentru zgomotul ei care răsună în întreg satul, lucru care a dus la apariția unei expresii noi „a da cu toaca peste cineva” cu sensul ‘a prinde pe cineva cu mîța-n sac, a descoperi’. Un om care pleacă poate „face calea crucii cu cineva”, adică ‘se intersectează cu cineva’, pentru ‘un om care învață’ se spune „a-și face capul ceaslov”, pentru ‘a bate la cap’, „a face capul calendar”, făcîndu-se trimitere la multitudinea datelor și sfinților existenți în el, lucru care face imposibilă reținea lor. Așadar un om care vorbește mult, cu tendința de a deveni cicălit, nu va reuși să se facă înțeles.

Deși sînt unele expresii care nu fac direct referire la termeni religioși, nu putem să nu observăm legătura lor cu credința creștină. „A da cuiua mintea cea de pe urmă” echivalează cu ‘înțelepciunea omului din ultimele sale clipe’ (cînd realizează ce e bine și ce e rău, e ne cu adevărat important în viață).

Toți acei necredincioși care nu cunosc Scriptura sînt catalogați ca oameni capabil de orice: „dă ca Satan cu oiște-n gară”¹⁵, „dă cu barda în Dumnezeu”, „nu e dus de multe ori la Biserică”, cu sensul ‘omul necredincios e capabil de orice’ (neavînd frică de nimic). Tot datorită prezenței lor la biserică doar la cele mai importante sărbători ale anului s-au generalizat și următoarele expresii folosite așadar și în alte contexte: „Din an în Paști”, „din Paști în Paști”, „din Paști în

¹⁵ Cu trimitere la *Evanghelia după Luca* 8, 26-39.

Crăciun”, adică ‘foarte rar’, „*la Paști*” înseamnă ‘cîndva, cînd se va putea’ și chiar „*la Paștele cailor*” ‘niciodată’. Această ultimă expresie se pare că ar fi apărut datorită analogiei dintre omonimele lexico-gramaticale: *Paște* - substantiv, *paște* - verb. Al Graur propune chiar o formulă de tranziție, neatestată, *la paștele murgului*¹⁶. Tot termenul *Paște* apare și în expresia „*nu e în toate zilele Paști*”, cu sensul ‘nu se întîmplă mereu evenimente deosebite’.

Tot de catalogarea oamenilor țin și expresiile următoare: „*Femeia uitată de Dumnezeu*” este ‘femeia în vîrstă’, „*omul chemat de Dumnezeu*” este ‘muribundul’, „*cel însemnat de Dumnezeu*” e ‘cel cu defect din naștere’, „*cel dat dracului*” este ‘omul șmecher’, „*cel înțarcat de dracu*” este ‘cel șiret’, „*cel de nație blagoslovită*” e ‘omul bun’, „*cel ras din cartea vieții*” este ‘cel blestemat’, despre un om care a murit se spune că „*i-a adunat Dumnezeu potecile*”, despre un om care și-a pierdut răbdarea se spune că „*i-a luat dracul din pupeze*”, „*a primi botezul focului*” semnifică ‘a participa pentru prima dată la o luptă’, „*nu mai e de nici un sfînt*”¹⁷ adică ‘nu mai e bun de nimic’, un om „*slab de înger*” este numit ‘cel fricos’, „*umblă cu tîmăie pe lîngă cineva*” semnifică ‘lingușitor’, despre ‘un om care și-a pierdut credința, cinstea’, se spune că „*și-a mîncat credința*”, putîndu-se continua cu o expresie mai interesantă: „*Păcat că te-a făcut Dumnezeu rumân cu căciulă!*”

„*Colac peste pupăză*” este o expresie ce are înțelesul ‘necez mare venit peste alte griji’, *pupăza* fiind numele unei pîini mari, avînd un anumit rol în ceremonialul de nuntă, iar „*colacul*” este, în general, făcut pentru înmormîntare sau praznic. Cînd într-o familie urmează o înmormîntare (simbolizată prin „*colac*”), după o nuntă (simbolizată prin „*pupăză*”), apare această expresie.

Rugăciunile nu rămîn nici ele uitate: „*A pîli în numele Tatălui*” înseamnă ‘a lovi pe cineva în cap’, plecîndu-se de la analogia cu semnul Sfintei Cruci, la care se duce mai întîi mîna la frunte, moment în care se rostește: *în numele Tatălui*. De asemeni „*te-ai băgat ca Pilat din Pont în Crez*”, cu sensul ‘prezența ta e inutilă’, venind de la ideea că în Crez doar cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi ar trebui menționate, căci mărturisirea se face de către creștin doar pentru acestea, nu și pentru Pilat, singurul de altfel menționat care de altfel poate și lipsi. Apoi avem „*a ști ca pe Tatăl Nostru*” înseamnă ‘a învăța ceva pe de rost în mod temeinic’, ținînd cont că oricine știe această rugăciune simplă încă din fragedă pruncie.

Despre un om care stă mult la cineva acasă se spune că „*a stat pînă și-a pierdut mucul*”, analogie cu candela care stă aprinsă destul de mult timp. Despre un om care-și pierde șirul zilelor se spune că „*și-a pierdut calendarul*”, despre un om care face erori de calcul și care-și pierde socoteala se spune că „*și-a pierdut pascaliile*”¹⁸ analogie cu data calculării Paștelui care diferă de la an la an, „*a trece la catastif*” înseamnă ‘a ține minte păcatele cuiva’.

¹⁶ Al. Graur ., *Scrieri de ieri și de azi*, 1970, p. 165, apud Dumistrăcel, 2001: 308.

¹⁷ *Ibidem*, p. 193.

¹⁸ *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, 1997: 295.

Datorită piedicilor pe care omul le are de îndurat de la slujbașii mărunți a apărut vorba: „*Pînă la Dumnezeu te mănîncă sfinții*”, ținîndu-se cont de vămile văzduhului prin care trece omul pînă la înfîlnirea cu Dumnezeu.

O întrebare frecventă adresată tinerilor de către cunoscuții acestora este și aceea: dacă i se va cînta „*Isaie dăntuiește*” sau „*Brațe părintești*”, fără a întreba direct dacă se căsătorește sau se călugărește, bine-știute fiind cele două cîntări speciale dedicate evenimentelor menționate, ori formula „*și-a pus pirostriile*” cu referire la cununile ce se pun pe capul mirilor la biserică.

„*A purta un hram*” este o expresie cu tentă religioasă în care termenul se folosește cu sensul lui conotativ. S-a plecat de la concepția creștină că orice om, orice familie, orice sat sau locaș de cult are un hram sau un sfînt protector care îi determină evoluția viitoare. Așadar, a întreba despre cineva „*ce hram poartă*” sau mai exact ce funcție îndeplinește, are o oarecare legătură cu hramul, cu sfîntul care-l protejează sau norocul de care beneficiază.

„*Cît ai zice Doamne-ajută!*”, prin schimbarea expresiei „*cît ai zice pește*”, se dorește a cuprinde în ea două formule: rapiditatea cu care se execută o lucrare, o acțiune dar și semnul de bun augur pe care îl primește omul pentru realizarea acelui lucru în urma rugăciunii simple: „*Doamne ajută!*”. Un lucru care nu se va mai putea face „*cîtu-i aminul*”, este o expresie ce se justifică prin semnificația termenului *amin* ce este echivalentul pentru „*vecii vecilor*”.

„*A fi sfînt fără de argint*” este o expresie care face trimitere la Sfinții doctori fără de arginți Cosma și Damian care tratau bolnavii fără a lua bani. Așadar expresia ar echivala cu ‘sărac, dar curat’ (Dumistrăcel, 2001: 34).

Deși este greu să cuprindem întreaga bogăție a unităților frazeologice existente și mai ales diversitatea interpretărilor, totuși putem trage o concluzie, și anume că limbajul poporului român va avea mereu resurse inepuizabile care să aducă un plus de frumusețe și expresivitate mesajului, fără a lipsi, de multe ori, tenta ironică.

Bibliografie

- Anecdote cu și despre Creangă* cu un cuvînt înainte de Daniel Corbu, 2006, Editura Princeps Edir, Iași
- Busuioc, Monica-Mihaela, 2007, *Dicționar de arhaisme*, Editura All Educațional, București
- Călinescu, George., 1987, *Ion Creangă (viața și opera)*, Editura Eminescu, București
- Coteanu, Ion, 1997, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros
- Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, 1997, Editura Mydo Center, Iași
- Dumistrăcel, Stelian, 2001, *Pînă-n pînzele albe. Expresii românești*, Ediția a II-a, revizuită și augmentată, Ed. Institutul European, Iași
- Ghinoiu, Ion, 2008, *Mică enciclopedie de tradiții românești*, Editura Agora, București